

בראשית פרק יז: ברית המילה

מבוא

בפרק י"ז נכרתת ברית נוספת בין הקב"ה לבין אברהם. הקב"ה שב ומבטיח לאברהם זרע, ארץ, ובנוסף מבטיח לו שהוא יהיה אלוקי העם שיצא מזרעו. אברהם נדרש לעבוד את ה' בתמימות ולמול את עצמו ואת בני ביתו. בנוסף לברית הנכרתת, הקב"ה הודיע לאברהם לראשונה שהבטחת הזרע תתקיים דווקא ב**בן שייוולד לאברהם מאשתו שרה**, ונקב מועד: בעוד שנה.

חלק א: שלוש ההתגלויות של ה' לאברהם (א-כב)

התגלות ראשונה: התחייבות בברית של ה' לאברהם ולזרעו

בראשית פרק יז

- (א) וַיְהִי אֲבָרָם בֶּן תִּשְׁעִים שָׁנָה וְתִשַׁע שָׁנִים
וַיֵּרָא ה' אֶל אֲבָרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו
אֲנִי אֵל שְׂדֵי הַתְּהֵלֶךְ לִפְנֵי וְהָיָה תָמִים :
(ב) וְאַתָּנָה בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינְךָ וְאַרְבָּה אוֹתָךְ בְּמֵאֵד מְאֹד :
(ג) וַיִּפֹּל אֲבָרָם עַל פָּנָיו

הכותרת לפרק: "הַתְּהֵלֶךְ לִפְנֵי וְהָיָה תָמִים"

"הַתְּהֵלֶךְ לִפְנֵי וְהָיָה תָמִים" (א) בפשט, זו קריאה לאברהם ללכת בדרכיו של הקב"ה. ניתן להציע שבציווי של ה' לאברהם "הַתְּהֵלֶךְ לִפְנֵי וְהָיָה תָמִים" המופיע בפסוק א הוא למעשה כותרת לכל הפרק. נעניין בשני פירושים המבארים מה המשמעות של הכותרת "הַתְּהֵלֶךְ לִפְנֵי וְהָיָה תָמִים"

תנחומא ישן, לך לך, כו

התהלך לפני והיה תמים - למה האבות היו דומין, (בהליכתם) לפני הקב"ה?
לנשיא שהוא מהלך וזקניו מהלכין לפניו, והזקנים מודיעין כבודו של נשיא.
כך היו אבות העולם הולכים לפניו, שנאמר (בראשית מח, טו) "הֶאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְכוּ אֲבֹתֵי לִפְנֵי".

1. עיין בדברי המדרש, וענה:

- א. במשל: מה תפקידם של הזקנים (היועצים)? לשם מה הם הולכים לפני הנשיא (המלך)?
- ב. בנמשל: מה היה תפקידו של אברהם ושל שאר האבות בעולם?
- ג. הצע הסבר, מדוע לפי המדרש ניתן לראות את פסוק א ככותרת לפרק?

○ רבי יוסף בכור שור (ריב"ש), בראשית יז, א

התהלך לפני - לקיים מצוה זו.
והיה תמים - לא תחשוב בלבך שתהא בעל מום על זאת, כאדם שנקטע מקצת ידו או מקצת רגלו שהוא בעל מום. מזו לא תהיה חשוב בעל מום אלא תמים ושלים.

2. עיין בדברי הריב"ש, וענה:

- א. לאיזו מצווה מכוונות המילים "התהלך לפני"?
- ב. מה הפירוש המילים והיה תמים?"
- ג. הצע הסבר, מדוע לפי המדרש ניתן לראות את פסוק א ככותרת לפרק?

☒ תנחומא תזריע ה, א

"מעשה ששאל טורנוסרופוס הרשע את רבי עקיבא: איזה מעשים נאים, של הקדוש ברוך הוא או של בשר ודם?
אמר לו: של בשר ודם נאים.

אמר לו טורנוסרופוס: הרי השמים והארץ - יכול אדם לעשות כיוצא בהם?

אמר לו רבי עקיבא: לא תאמר לי בדבר שהוא למעלה מן הבריות, שאין שולטין עליו, אלא אמור דברים שהם מצויין בבני אדם.

אמר לו: למה אתם מולים?

אמר לו: אני הייתי יודע שעל דבר זה אתה שואלני, ולכך הקדמתי ואמרתי לך, שמעשי בני אדם משל הקדוש ברוך הוא.

הביא לו רבי עקיבא שיבולים וגלוסקאות (לחמניות), אמר לו: אלו מעשה הקדוש ברוך הוא, ואלו מעשה ידי אדם. אמר לו: אין

אלו נאים יותר מן השיבולים?

אמר לו טורנוסרופוס: אם הוא חפץ במילה, למה אינו יוצא הוולד מהול ממעי אמו?

אמר לו רבי עקיבא: ולמה שוררו (חבל הטבור) יוצא עמו, והוא תלוי בבטנו ואמו חותכו? ומה שאתה אומר 'למה אינו יוצא מהול',

לפי שלא נתן הקדוש ברוך הוא את המצוות לישראל אלא לצרוף אותם בהם. ולכך אמר דוד: 'כל אמרת אלוה צרופה'.

* רוב החוקרים מזהים את טורנוסרופוס הרשע עם קווינטוס טיניאוס רופוס, שהיה הנציב הרומאי בתקופת מרד בר כוכבא.

3. עין בדברי התנחומא והסבר בעזרת המשל של ר"ע, כיצד יתכן שאדם מסיר חלק מגופו בברית המילה (חלק שהוא נולד איתו), ודווקא ע"י כך הוא הופך לאדם שלם יותר, ולא לאדם חסר ופגום?

המשך ההתגלות הראשונה

בניגוד לברית בפרק טו, הפרק כאן מדגישים את אופייה ההדדי של הברית: "ואתנה בריתי ביני ובינך" (פסוק ב), וכן בהמשך "והקמתי את בריתי ביני ובינך" (פסוק ז). בפסוקים ג-ח הקב"ה המפרט בעיקר את החלק שלו בברית, את ההתחייבות שלו, את ההבטחות שלו כלפי אברהם. בהמשך נראה במה אברהם מתחייב.

בראשית פרק יז

(ג) ...וַיִּדְבֶּר אֱתֹ אֱלֹהִים לְאַמֵּר:

(ד) אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אֲתָךְ וְהָיִיתָ לְאַב הַמּוֹן גּוֹיִם:

(ה) וְלֹא יִקְרָא עוֹד אֶת שְׁמֶךָ אַבְרָם וְהָיָה שְׁמֶךָ אַבְרָהָם כִּי אַב הַמּוֹן גּוֹיִם נִתְּתִיד:

(ו) וְהִפְרַתִּי אֶתְךָ בְּמֵאֹד מְאֹד וְנִתְּתִיד לְגוֹיִם וּמִלְכִּים מִמֶּךָ יֵצְאוּ:

(ז) וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינְךָ וְבִין זָרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם לְבְרִית עוֹלָם לִהְיוֹת לְךָ לְאֱלֹהִים וּלְזָרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ:

(ח) וְנִתְּתִי לְךָ וּלְזָרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ אֶת אֶרֶץ מִגְרֶיךָ אֶת כָּל אֶרֶץ כְּנָעַן לְאַחֲזֹת עוֹלָם וְהָיִיתִי לָהֶם לְאֱלֹהִים:

4. עיין בפסוקים ג-ח, פרט מה הן שלושת ההתחייבות העיקריות של ה' כלפי אברהם וזרעו?

ההתגלות השנייה: ההתחייבויות של אברהם כלפי ה' - ברית מילה

ציינו שהברית בפרק יז היא הדדית. בפסוקים ט-יד מפורט במה אברהם מתחייב: ההתחייבות שלו ושל זרעו כוללת לקיים את מצוות המילה, הבאים:

בראשית יז

- (ט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם וְאָתָּה אֶת בְּרִיתִי תִשְׁמֹר אֶתָּה וְזָרְעָךָ אַחֲרָיִךְ לְדֹרֹתֶם:
- (י) זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין זָרְעָךָ אַחֲרָיִךְ הַמּוֹלֵל לָכֶם כָּל זָכָר:
- (יא) וְנִמְלַתֶם אֶת בְּשָׁרְךָ עֲרֻלְתְּכֶם וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם:
- (יב) וּבֶן שְׁמֹנֶת יָמִים יִמּוֹל לָכֶם כָּל זָכָר לְדֹרֹתֵיכֶם יֶלֶד בֵּית וּמִקְנֵת כָּסֹף מִכָּל בֶּן נָכָר אֲשֶׁר לֹא מִזֶּרְעָךָ הוּא:
- (יג) הַמּוֹלֵל יִמּוֹל יֶלֶד בֵּיתָךְ וּמִקְנֵת כָּסֹף וְהָיְתָה בְּרִיתִי בְּבִשְׂרְכֶם לְבְרִית עוֹלָם:
- (יד) וְעָרַל זָכָר אֲשֶׁר לֹא יִמּוֹל אֶת בְּשָׁרְ עֲרֻלְתּוֹ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמִּיקָהּ אֶת בְּרִיתִי הִפָּר: ס

5. עיין בפסוקים ט-יד, ופרט בטבלה הבאה את דיני מצוות המילה שנלמדים מפסוקים אלו.

א. מי חייב במילה?	(פרט שלושה דינים)	(1) פס' י; יב (2) פס' יי (3) פס' יב-יג
ב. כיצד מלים?	מסירים את בשר העורלה (יא)	פס' יא
ג. מתי מלים?		פס' יב
ד. מה דינו של מי שלא נימול?		פס' יד

משמעותה של ברית המילה

ספר החינוך מצוה ב

והעם הנבחר חפץ השם יתברך להשלים תכונתו, ורצה להיות ההשלמה על ידי האדם, ולא בראו שלם מבטן, לרמוז אליו כי כאשר תושלם צורת גופו על ידו, כן בידו להשלים צורת נפשו בהכשר פעולותיו.

6. עיין בספר החינוך, וענה:

- א. מהו הרעיון בכך שה' לא ברא את האדם "שלם מבטן" וציווה עליו להשלים את עצמו ע"י ברית המילה?
- ב. איזה מסר חינוכי כללי לומד ספר החינוך מהציווי בהשלמת הגוף באמצעות המילה?
- ג. איזה פסוק ואיזה פירוש שלמדנו בפרק יז מציג רעיון דומה לרעיון של ספר החינוך?

○ הרב פרופ' יונתן גרוסמן, אברהם, עמ' 146-150

הקדמת טכס הברית לגיל שבו הנימול אינו יכול להתנגד, הופכת את אות המילה לעדות על הברית שבה מצויים הוריו של התינוק המבצעים בגוף בנם את אות הברית... בקיום האות בגוף התינוק מתרחשים שני דברים במקביל: האב מעיד על כך שהאל מימש את התחייבותו להפרות ולהרבות את זכר אברהם - הנה נולד בן והוא זכה לפריון. לצד זאת, האב מכניס את הבן להיות חלק מהברית המשפחתית שקיימת עם אלוהים.

7. הרב ב פרופ' גרוסמן משנה את ההבנה המקובלת של ברית המילה עיין בדבריו, וענה:

- א. מי, בעיקר, נכנס לברית ה' בטקס ברית המילה? נמק.
- ב. אילו שתי משמעויות יש למעשה האב בעת ברית בנו?

מה התווסף בהבטחות ה' לאברהם בפרק יז?

8. א. מה מוסיפה הברית שנכרתה בפרק יז על ההבטחות הקודמות לאברהם?

בראשית יז, ז

והקמתי את בריתי ביני ובינך וביין זרעך אחריו לדורתי לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריו: (פסוק ז).

אברנאל לפסוק ד:

"לברית עולם" ר"ל (רצונו לומר) נצחי ומתמיד, והברית הוא: "להיות לך לאלהים ולזרעך אחריו", ר"ל שתדבק ההשגחה באברהם כל ימיו, וגם כן תדבק בזרעו בסבתו וזכותו וזה טעם "אחריו".

ב. לפי האברנאל, איזו הבטחה התווספה בפרק יז?

ההתגלות השלישית: הבטחת ה' לאברהם ששרה תלד לו בן

בראשית יז

(טו) ויאמר אלהים אל אברהם שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה:

(טז) וברכתי אתה וגם נתתי ממנה לך בן וברכתיה והיתה לגוים מלכי עמים ממנה יהיו:

(יז) ויפל אברהם על פניו ויצחק ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד:

(יח) ויאמר אברהם אל האלהים לו ישמעאל יחיה לפניך:

(יט) ויאמר אלהים אבל שרה אשתך ילדת לך בן וקראת את שמו יצחק והקמתי את בריתי אתו לברית עולם לזרעו אחריו:

(כ) ולישמעאל שמעתיך הנה ברכתי אתו והפריתי אתו והרביתי אתו במאד מאד שנים עשר נשיאם יוליד ונתתיו לגוי גדול:

(כא) ואת בריתי אקים את יצחק אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת:

(כב) ויכל לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם:

9. בפרשיה כאן ה' מזכיר פעמים את עניין הברית:

"וקראת את שמו יצחק והקמתי את בריתי אתו" (יט)

"ואת בריתי אקים את יצחק" (כא),

על איזו ברית מדובר שתתממש ביצחק? ובמי היא לא תתממש?

10. עיין בפסוקים טו-כב, וענה:

א. שלוש פעמים בפסוקים אילו מבטיח הקב"ה לאברהם בן משרה. סמן אותם במרקר צהוב.

ב. סמן במרקר ירוק את שתי התגובות של אברהם להבטחה זו?

ג. מדוע בפרשיה הקצרה הזאת, ה' נזקק להבטיח לאברהם שלוש פעמים ששרה תל ממנו בן?

שינוי שמם של שרה ואברהם

שינו שמו של אדם ע"י הקב"ה איננו דבר סתמי, אלא יש לכך משמעות רבה **המשפיעה על אישיותו**, אופיו ותכונותיו של אותו אדם. יש במקרא מקרים ששינו השם איננו מוחלט, אלא האדם ממשיך להיקרא גם בשמו הקודם - כמו במקרה של יעקב, ששמו שונה מ"יעקב" ל"ישראל". במקרה של אברהם ושרה מדובר בשינוי **מוחלט וסופי**, עד כדי כך שהגמרא אומרת לגבי אברהם בברכות יב, ע"ב:

תני בר קפרא כל הקורא ל"אברהם" "אברם" עובר בעשה שנאמר: "והיה שמך אברהם" (בראשית יז)
רבי אליעזר אומר עובר בלאו, שנאמר: "ולא יקרא עוד (את) שמך אברם" (בראשית יז).

אפשר ששינוי המוחלט של השם ל"אברהם" מבטא התחלה חדשה, וניתוק מוחלט מעברו. עוד יש לשים לב, ששרה היא **האישה** היחידה שאנו מכירים שה' משנה את שמה, ומברך אותה, מה שמעיד על מעמדה המיוחד. ננסה להבין מהו השינוי שחל באישיותם של אברהם ושרה בעקבות שינוי שמם ע"י הקב"ה.

שרה	אברהם
בראשית יז (טו) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם: שְׂרִי אֲשֶׁתְּךָ לֹא תִקְרָא אֶת שְׁמָהּ שְׂרִי כִּי שְׂרָה שְׁמָהּ: (טז) וּבִרְכָתִי אֶתָּה וְגַם נְתַתִּי מִמֶּנָּה לְךָ בֶּן וּבִרְכָתִיךָ וְהָיְתָה לְגִוּוֹם מַלְכֵי עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ:	(ג) וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל פָּנָיו וַיְדַבֵּר אֵתוֹ אֱלֹהִים לֵאמֹר: (ד) אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אֲתָךְ וְהָיְתָה לְאֵב הַמּוֹן גִּוּוֹם: (ה) וְלֹא יִקְרָא עוֹד אֶת שְׁמֶךָ אַבְרָם וְהָיָה שְׁמֶךָ אַבְרָהָם כִּי אֵב הַמּוֹן גִּוּוֹם נְתַתִּיךָ: (ו) וְהִפְרַתִּי אֲתָךְ בְּמֵאד מְאֹד וְנִתְתִּיךָ לְגִוּוֹם וּמְלָכִים מִמֶּךָ יֵצְאוּ:
רש"י בראשית יז טו לא תקרא את שמה שרי - דמשמע שרי לי ולא לאחרים כי שרה סתם שמה, שתהא שרה על כל.	רש"י בראשית יז, ה כי אב המון גוים - לשון נוטריקון של שמו.

11. עיין בפסוקים המובאים בטבלה ובדברי רש"י וענה:

א. מה המשמעות של השם החדש שניתן לאברהם ולשרה?

וכיצד מבחינה לשונית משמעות זו נובעת מן השם החדש?

ב. מה ניתן ללמוד מכך שהקב"ה משנה את השמות של **שניהם ובאותו זמן**?

שתי התגובות של אברהם

בראשית יז, יז - התגובה הראשונה וַיִּפֹּל אַבְרָהָם עַל פָּנָיו וַיִּצְחַק וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ הֲלֵבֶן מָאָה שָׁנָה יוֹלֵד וְאִם שְׂרָה הִבֵּת תִּשְׁעִים שָׁנָה תֵּלֵד: רש"י ויפל אברהם על פניו ויצחק - זה תירגם אונקלוס: וחד - לשון שמחה.
--

12. עיין בפסוק יז ובדברי רש"י, וענה:

א. ניתן לדרוש את התגובה הראשונה של אברהם **כגנאי** לאברהם, וניתן לדרוש אותה **כשבח** לאברהם. כיצד?

ב. באיזו דרך בחר רש"י לפרש את תגובתו של אברהם, לגנאי או לשבח?

בראשית יז, יח - התגובה השנייה	
ויאמר אברהם אל האלהים לו ישמעאל יחיה לפניך:	
רש"י	רמב"ן
לו ישמעאל יחיה - הלוואי שיחיה ישמעאל, איני כדאי (ראוי) לקבל מתן שכר כזה.	לו ישמעאל יחיה - ואמר אברהם, אם ישמעאל יחיה לפניך בברכה הזאת אשר ברכתני בזרע שרה, כי הבטיחו מתחלה "אשר יצא ממעיך הוא יירשך" (טו, ד), והנה היורש אותו יחיד, והיה חושב שהוא ישמעאל, ועתה כאשר נאמר לו כי משרה יוליד, והבין כי הוא (הבן משרה) היורש, פחד פן ימות ישמעאל , ולכן אמר זה.

13. עיין בפסוק יח ובדברי רש"י ורמב"ן, וענה:

א. "לו ישמעאל יחיה לפניך", מה הביא את אברהם לבקש בקשה זו מאת ה' דווקא עכשיו?

ב. לפי רש"י ורמב"ן, מה בדיוק מבקש אברהם בבקשה זו מאת ה'? (פרט את ההבדל בין שני הפירושים).

ג. לפי רש"י, הסבר בלשונך את התגובה של אברהם "לו ישמעאל יחיה"? ואיזו מידה טובה הוא מייחס לאברהם?

חלק ב: אברהם מקיים את הציווי של ה' (כג-כז)

אברהם מקיים את מצוות ברית המילה

בראשית יז
(כג) ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילדי ביתו ואת כל מקנת כספו כל זכר באנשי בית אברהם ויקל את בשר ערלתם בעצם היום הזה כאשר דבר אתו אלהים:
(כד) ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמלו בשר ערלתו:
(כה) וישמעאל בנו בן שלש עשרה שנה בהמלו את בשר ערלתו:
(כו) בעצם היום הזה נמול אברהם וישמעאל בנו:
(כז) וכל אנשי ביתו יליד בית ומקנת כסף מאת בן נכר נמלו אתו: פ

רש"י בראשית יז, כו

בעצם היום - בו ביום שנצטוו, ביום ולא בלילה, לא נתיירא לא מן הגוים ולא מן הלצנים, ושלא יהיו אויביו ובני דורו אומרים אילו ראינוהו לא הנחנוהו למול ולקיים מצותו של מקום.

14. עיין בפסוקים כג-כז וברש"י על פסוק כג, וענה:

א. אילו שתי תכונות טובה על אברהם לומד רש"י מהביטוי **"עצם היום הזה"**? וכיצד הן נלמדו מהביטוי?

ב. **רשות - שאלת בקיאות**: היכן (בהמשך) מצינו עוד שאברהם מיישם את אחת מן התכונות הללו?